



FINANSTILSYNET

THE FINANCIAL SUPERVISORY
AUTHORITY OF NORWAY

Risikobasert tilsyn

Modul for markeds- og kredittrisiko for pensjonskasser

Evaluering av styring og kontroll

DATO:
30.09.2017

Innhold

Innledning	3
1. Strategi og overordnede retningslinjer	4
1.1 Strategi.....	4
1.2 Risikorammer	5
1.3 Sentrale retningslinjer	6
2. Organisering og ansvarsforhold mv	8
2.1 Organisering og ansvarsforhold.....	8
2.2 Ressurser og kompetanse	8
3. Måling av risiko	10
3.1 Administrasjon og verdivurdering av markedsposisjoner.	10
3.2 Statistiske risikomodeller	11
3.3 Stresstester og scenarioanalyser.....	11
4. Overvåking og rapportering	13
4.1 Rutiner for overvåking.....	13
4.2 Styre- og ledelsesrapportering	14
4.3 Ekstern rapportering.....	15
5. Uavhengig kontroll	16
 VEDLEGG	
Mal for varsel om stedlig tilsyn	17

Innledning

Modul for markeds- og kredittrisiko for pensjonskasser består av en veiledning for Finanstilsynets vurdering av markeds- og kredittrisikonivå og en veiledning for vurdering av systemet for styring og kontroll av markeds- og kredittrisiko (kapitalforvaltningsområdet). Dette dokumentet utgjør veiledningen for vurdering av styring og kontroll.

Dokumentet er delt inn i fem hovedkapitler: 1. Strategi og overordnede retningslinjer, 2. Organisering og ansvarsforhold mv, 3. Måling av risiko, 4. Overvåkning og rapportering og 5. Uavhengig kontroll. Hvert av kapitlene inneholder flere avsnitt.

Under hvert avsnitt gjengis aktuelle vurderingsmomenter, og det er satt opp en tabell som veiledning for den klassifiseringen som skal gjøres. Klassifiseringen gjøres etter en firedeelt gradering: God kontroll, Tilfredsstillende kontroll, Mindre tilfredsstillende kontroll og Ikke tilfredsstillende kontroll.

I formuleringen av vurderingspunktene har Finanstilsynet valgt å bruke ordet "bør", men vi understreker at flere av vurderingspunktene i dokumentet er basert på lov- og forskriftskrav.

Dokumentet er basert på "Modul for markeds- og kredittrisiko for forsikring". Vurderingsmomentene i ovennevnte dokument er basert på lov og forskriftskrav som gjennomfører Solvens II i norsk rett, anbefalinger fra den europeiske tilsynsmyndigheten (EIOPA), aktuelle anbefalinger fra International Association of Insurance Supervisors (IAIS) og erfaringer fra tilsynsarbeidet.¹

I vedlegg følger en mal som, med nødvendige tilpasninger, kan danne grunnlaget for varsel om stedlig tilsyn. Malen følger strukturen i dette dokumentet.

Det er videre utarbeidet hjelpeskjemaer for evalueringen. Skjemaene følger strukturen i dette dokumentet. Under hvert avsnitt skal faktisk status for pensjonskassen beskrives med utgangspunkt i vurderingsmomentene (kulepunktene). En evaluering skal så gjøres med utgangspunkt i klassifiseringstabellen. Til slutt skal avsnittet gis en samlet gradering.

I evalueringen må en se hen til kompleksiteten og omfanget av virksomheten (forholdsmessighetsprinsippet).

¹ Se finansforetaksloven kapittel 13, forskrift til finansforetaksloven om gjennomføring av Solvens II-direktivet (Solvens II-forskriften), forskrift om utfyllende regler til Solvens II-forskriften, "Guidelines on System of Governance" EIOPA 14/253 og IAIS Insurance Core Principles nr. 7 og 8.

1. Strategi og overordnede retningslinjer

1.1 Strategi

Formålet med dette avsnittet er å vurdere pensjonskassens strategi og strategiprosess for kapitalforvaltningsområdet. Nedenfor følger aktuelle momenter:

Dokumentasjon og prosess

- Pensjonskassen bør ha en dokumentert kapitalforvaltningsstrategi. Strategien bør være i overensstemmelse med pensjonskassens overordnede strategi og gjelde på konsolidert basis slik at den omfatter eventuelle datterforetak. Strategien bør være vedtatt av styret.
- Strategien bør være viderefremmet til og forstått av organisasjonen. Strategien bør være kjent for relevante beslutningstagere og personell som innehar kontrollfunksjoner knyttet til aktiviteten.
- Styret bør jevnlig og minst årlig revurdere strategien i en klart definert beslutningsprosess.

Strategiens innhold

- Styret bør i strategien sikre at pensjonskassens investeringer oppfyller forsvarlighetsprinsippet og at kundeporteføljer forvaltes i tråd med kundenes interesser.
- Styret bør i strategien gi klare føringer for hvordan kapitalforvaltningen skal utøves. En pensjonskasse skal ivareta hensynet til sikkerhet for dekning av forsikringsforpliktelsene, herunder sikre at det er en forsvarlig sammenheng mellom egenskapene til forsikringsforpliktelsene og tilhørende eiendeler gitt nivået på pensjonskassens bufferkapital (sikre god balansestyring).
- Styret bør klart definere sin risikoappetitt og risikotoleransegrenser for alle relevante risikokategorier. Risikotoleransegrenser kan for eksempel defineres i form av tapspotensialer relatert til bufferkapital.
- I strategidokumentet bør en klarlegge pensjonskassens system for styring og kontroll av kapitalforvaltningen, herunder klart definere ansvar og prosesser for å identifisere, måle, overvåke, styre og rapportere relevante risikoer.
- Av strategidokumentet bør det klart fremgå hvilke investeringsaktiviteter som er tillatt, for eksempel: Tillatte markeder / geografiske områder, tillatte aktivklasser og tillatte finansielle instrumenter, herunder derivater, instrumenter/verdipapirer som ikke omsettes i et regulert marked og komplekse produkter som er vanskelig å verdivurdere.
- Strategien bør inneholde krav til avkastning. Pensjonskassen bør måle risikojustert avkastning for å gi insentiver til effektiv kapitalbruk.

Basert på ovenstående kartlegging og evaluering rangeres pensjonskassen i én av kategoriene i tabellen nedenfor.

God kontroll	Tilfredsstillende	Mindre tilfredsstillende	Ikke tilfredsstillende
Pensjonskassen har gode strategiprosesser.	Pensjonskassen har tilfredsstillende strategiprosesser.	Pensjonskassen har mindre tilfredsstillende strategiprosesser.	Pensjonskassen har ikke tilfredsstillende strategiprosesser.
Styret har definert en klar risikoappetitt og risikotoleranse.	Styret har definert en klar risikoappetitt og risikotoleranse.	Styret har definert en noe uklar risikoappetitt og risikotoleranse.	Styret har ikke definert sin risikoappetitt og risikotoleranse.
For øvrig en god strategi for kapitalforvaltningsområdet.	For øvrig tilfredsstillende strategi for kapitalforvaltningsområdet.	For øvrig mindre tilfredsstillende strategi for kapitalforvaltningsområdet.	For øvrig ikke tilfredsstillende strategi for kapitalforvaltningsområdet.

1.2 Risikorammer

Formålet med dette avsnittet er å vurdere ramme- og fullmaktstrukturen som er etablert for å styre pensjonskassens markeds- og kredittrikonivå. Nedenfor følger aktuelle momenter:

Dokumentasjon og prosess

- Dersom de overordnede risikorammene ikke følger av strategidokumentet, bør pensjonskassen ha et eget rammedokument som angir overordnet rammestruktur og rammenivå for pensjonskassens konsoliderte virksomhet innen kapitalforvaltningsområdet.
- Rammene bør vedtas av styret, og tildeles administrerende direktør med eventuell angivelse av videre delegering.
- Rammene bør evalueres jevnlig og minst én gang i året sammen med strategien for kapitalforvaltningsområdet.

Rammestruktur

- De overordnede rammene bør være nært knyttet til den form som styret velger for å definere sin risikoappetitt og risikotoleranse. Pensjonskassen bør vurdere å angi en slik risikotoleranse i form av tapspotensialer (risikonivå).
- Rammestrukturen bør være tilpasset aktivitets- og risikonivået i pensjonskassen.
 - Pensjonskassen bør vurdere å benytte tapspotensialer (for eksempel VaR-rammer eller forventet relativ volatilitet) også for styring av den løpende virksomheten.
 - For pensjonskasser med et lavt aktivitets- og risikonivå er det naturlig at det etableres en enklere rammestruktur basert på ordinære eksponeringsrammer. Pensjonskassen bør sikre at det er konsistens mellom styrets definerte risikoappetitt og risikotoleranse og det etablerte rammenivået.
- Styret bør gjennom den etablerte rammestrukturen sikre at alle vesentlige risikoer er styrt: Aksjerisiko, renterisiko (herunder renterisiko knyttet til forsikringsforpliktelsene), kredittspreadsrisiko, valutarisiko (knyttet både til eiendeler og forpliktelser), eiendomsrisiko, kredittrisiko (herunder motpartsrisiko knyttet til reassurandører), konsentrasjonsrisiko, ikke-lineær risiko knyttet til instrumenter med opsjonselementer mv.² Det kan videre vurderes om styring av pensjonskassens samlede likviditetsrisiko bør dekkes i pensjonskassens kapitalforvaltningsstrategi.
- Rammene bør være konsistente med pensjonskassens generelle metodikk for måling av risiko. Metodikken, herunder prinsippene for aggregering av posisjoner, bør være godt dokumentert.

Fullmaktsstruktur

- Basert på de overordnede rammene gitt av styret, bør pensjonskassen skriftlig delegere rammer og fullmakter til ulike nivåer i virksomheten, helt ned til den enkelte forvalter, herunder utarbeide klare investeringsmandater.

² I tillegg til rammer for maksimal eksponering (absolutt eller relativ eksponering) for ulike aktivaklasser, bør det vurderes rammer for 'aktiv risiko', dvs. risiko knyttet til en aktivasammensetning som avviker fra relevante referansestørrelser. Det er videre sentralt å vurdere pensjonskassens retningslinjer for aggregering av posisjoner (motregning). Dersom det er etablert en liberal praksis for slik motregning bør det i tillegg til nettorammer være etablert bruttorammer.

For å styre renterisikoen bør en i tillegg til totale durasjonsrammer (følsomhet overfor endringer i rentenivået / parallell skift i rentekurven) vurdere å etablere durasjonsrammer for ulike løpetidsbånd for å styre følsomheten overfor endringer i helning og krumning på rentekurven. Dersom pensjonskassen har aktivitet i utenlandsk valuta bør renterisikorammer etableres for alle enkelvalutaer hvor det tas vesentlig renterisiko.

Ikke-lineær risiko kan styres ved å etablere rammer for følsomheten til opsjonens deltaverdi overfor endringer i verdien til det underliggende instrument (gamma-virkningen), rammer for opsjonsverdiens følsomhet overfor endringer i volatiliteten til det underliggende instrument (vega-virkningen) mv. Den ikke-lineære risikoen fanges best opp ved bruk av simuleringsteknikker.

Styring og kontroll av kredittrisiko berøres nærmere i Finanstilsynets delmodul for evaluering av styring og kontroll av kredittrisiko i banker.

- Rammestrukturen bør utvides/presiseres på lavere virksomhetsnivåer. Hvordan ulike posisjoner skal måles mot etablerte rammer bør være godt dokumentert. Det bør være prosedyrer for å vurdere effektiv risikooverføring (basisrisiko) ved bruk av risikoreduserende teknikker.
- Det bør foreligge rutiner og fullmakter for etablering av kredittlinjer for motparter i derivathandler, for utstedere av verdipapirer og for reassurandører ved inngåelse av reassuranseavtaler. Pensjonskassen bør i sin interne vurdering av kredittspreadsrisiko og kredittrisiko/motpartsrisiko ikke utelukkende eller automatisk støtte seg på eksterne kredittvurderinger. Dersom pensjonskassen gir lån bør det fastsettes interne retningslinjer for kredittgivingen, se delmodul for evaluering av styring og kontroll av kredittrisiko i banker.

Basert på ovenstående kartlegging og evaluering rangeres pensjonskassen i én av kategoriene i tabellen nedenfor.

God kontroll	Tilfredsstillende	Mindre tilfredsstillende	Ikke tilfredsstillende
Pensjonskassen har godt dokumenterte rammer.	Pensjonskassen har tilfredsstillende dokumenterte rammer.	Pensjonskassen har mindre tilfredsstillende dokumenterte rammer.	Pensjonskassen har ikke tilfredsstillende dokumenterte rammer.
Prosessene for ramme- setting er gode.	Prosessene for ramme- setting er tilfredsstillende.	Prosessene for ramme- setting er mindre tilfreds- stillende.	Prosessene for ramme- setting er ikke tilfreds- stillende.
Rammestrukturen sikrer god styring av alle vesentlige risikoer.	Rammestrukturen sikrer tilfredsstillende styring av alle vesentlige risikoer.	Rammestrukturen gir en mindre tilfredsstillende styring av vesentlige risikoer.	Rammestrukturen sikrer ikke tilstrekkelig styring av vesentlige risikoer.
Fullmaktsstrukturen er god.	Fullmaktsstrukturen er tilfredsstillende.	Fullmaktsstrukturen er mindre tilfredsstillende.	Fullmaktsstrukturen er ikke tilfredsstillende.

1.3 Sentrale retningslinjer

Formålet med dette avsnittet er å vurdere pensjonskassens retningslinjer for godkjenning av nye investeringsaktiviteter mv. og øvrige sentrale overordnede retningslinjer for kapitalforvaltningsområdet. Nedenfor følger aktuelle momenter:

Godkjenning av nye investeringsaktiviteter mv.

- Det bør foreligge godkjennelsesprosedyrer for nye investeringsaktiviteter som investeringer i nye markeder og instrumenter og for inngåelse av forvaltningsavtaler.
- Godkjenning av nye investeringsaktiviteter mv. bør gis av styret eller annen relevant instans som styret har delegert ansvaret til.
- Som grunnlag for beslutningen bør det utarbeides dokumentasjon som inneholder:
 - En beskrivelse av investeringsaktiviteten
 - En risikoanalyse av investeringsaktiviteten, herunder virkningen av investeringen eller investeringsaktiviteten på pensjonskassens risikoprofil og om investeringen eller investeringsaktiviteten er i tråd med forsvarlighetsprinsippet og i kundenes interesse
 - En vurdering av menneskelige og systemmessige ressurser som kreves for å etablere en god og effektiv risikoovervåking
 - En beskrivelse av nødvendige prosedyrer for overvåking og kontroll av identifiserte risikoer
- Styret, eller annen relevant instans som styret har delegert ansvaret til, bør godkjenne viktige sikringsstrategier og enkelttiltak innenfor pensjonskassens risikostyring før de implementeres.

Øvrige sentrale retningslinjer

- Pensjonskassen bør ha skrevne retningslinjer for de enhetene som er tildelt markeds- og kredittrisiko, for eksempel eksterne forvaltere.
- En forvaltningsavtale bør i tillegg til et klart investeringsmandat blant annet inneholde:
 - Bestemmelser som sikrer oppdragsgivers innsynsrett
 - Bestemmelser om periodisk rapportering fra oppdragstaker og rutiner for rapportering av brudd på avtalen
 - Bestemmelser som til enhver tid gir oppdragsgiver rett til å instruere oppdragstaker med hensyn til utførelsen av oppdraget
 - Bestemmelser som sikrer at oppdragsgiver ensidig kan kreve endring av investeringsmandatet og rapporteringskravene som er stilt til oppdragstaker
 - Bestemmelser som sikre oppdragsgiver rett til å heve avtalen ved eventuelle brudd på investeringsmandatet mv. eller når oppdraget for øvrig er utført på en lite tilfredsstillende måte
- Sentrale retningslinjer bør godkjennes av styret eller annen instans som styret har delegert ansvaret til. Styret bør påse at retningslinjene gjøres kjent og implementeres i organisasjonen. Retningslinjene bør jevnlig evalueres.

Basert på ovenstående kartlegging og evaluering rangeres pensjonskassen i én av kategoriene i tabellen nedenfor.

God kontroll	Tilfredsstillende	Mindre tilfredsstillende	Ikke tilfredsstillende
Det er etablert gode prosedyrer for godkjenning av nye investeringsaktiviteter mv.	Det er etablert tilfredsstillende prosedyrer for godkjenning.	Det er etablert mindre tilfredsstillende prosedyrer for godkjenning.	Det er etablert ikke tilfredsstillende prosedyrer for godkjenning.
Øvrige sentrale retningslinjer sikrer god styring av virksomheten.	Øvrige sentrale retningslinjer sikrer tilfredsstillende styring av virksomheten.	Øvrige sentrale retningslinjer gir mindre tilfredsstillende styring av virksomheten.	Øvrige sentrale retningslinjer gir ikke tilfredsstillende styring av virksomheten.

2. Organisering og ansvarsforhold mv.

2.1 Organisering og ansvarsforhold

Formålet med dette avsnittet er å vurdere pensjonskassens organisering og ansvarsdeling innen kapitalforvaltningsområdet. Nedenfor følger aktuelle momenter:

- Pensjonskassen bør ha en styringsstruktur som effektivt iverksetter strategien på kapitalforvaltningsområdet. Styringsstrukturen bør sikre løpende engasjement fra pensjonskassens styre, ledelse og ansatte i nøkkelfunksjoner.
- Pensjonskassen bør klart definere hvilken organisatorisk enhet eller hvilken gruppe/komité som har ansvaret for den overordnede styringen av risikonivået og oppfølgingen av resultatene. Ansvaret for den løpende styringen av pensjonskassens marked- og kredittrisiko bør være klart definert.
- Pensjonskassen bør ha etablert tilstrekkelig uavhengige enhet(er) med et klart definert ansvar for løpende måling, overvåking, rapportering og kontroll av markeds- og kredittrisiko. Enheten(e) bør rapportere uavhengig av enheter med resultatansvar.
- Pensjonskassen bør sikre at det er tilstrekkelig uavhengighet og arbeidsdeling mellom enheter/personell med resultatansvar og enheter/personell med ansvar for:
 - Utarbeidelse og oppfølging av interne retningslinjer og rutiner
 - Måling og overvåking av risiko og resultater
 - Utarbeidelse av ledelsesrapportering og kontroll av rapporteringsdata
 - Utførelse av funksjoner som registrering, resultatføring og kontroll av markedsdata og posisjoner

Basert på ovenstående kartlegging og evaluering rangeres pensjonskassen i én av kategoriene i tabellen nedenfor.

God kontroll	Tilfredsstillende	Mindre tilfredsstillende	Ikke tilfredsstillende
Styringsstrukturen iverksetter strategien på en god måte og sikrer løpende engasjement fra styret, ledelsen og ansatte i nøkkelfunksjoner.	Styringsstrukturen iverksetter strategien på en tilfredsstillende måte og sikrer løpende engasjement fra styret, ledelsen og ansatte i nøkkelfunksjoner.	Styringsstrukturen iverksetter strategien på en mindre tilfredsstillende måte og sikrer i mindre grad løpende engasjement fra styret, ledelsen og ansatte i nøkkelfunksjoner .	Styringsstrukturen iverksetter ikke strategien på en tilfredsstillende måte og sikrer i ikke løpende engasjement fra styret, ledelsen og ansatte i nøkkelfunksjoner .
Ansvaret for risikostyring og kontroll er klart definert.	Ansvaret for risikostyring og kontroll er klart definert.	Ansvaret for risikostyring og kontroll er uklar.	Ansvaret for risikostyring og kontroll er uklar.
Det er god uavhengighet og arbeidsdeling.	Det er tilfredsstillende uavhengighet og arbeidsdeling.	Det er mindre tilfredsstillende uavhengighet og arbeidsdeling.	Det er ikke tilfredsstillende uavhengighet og arbeidsdeling.

2.2 Ressurser og kompetanse

Formålet med dette avsnittet er å vurdere pensjonskassens ressurser og kompetanse innen kapitalforvaltningsområdet. Nedenfor følger aktuelle momenter:

- Styret og ledelsen bør ha tilstrekkelig kompetanse på kapitalforvaltningsområdet.
- Styret og ledelsen bør sikre at pensjonskassen har personale med tilstrekkelig kompetanse til å styre og kontrollere de aktuelle risikoene.

- Antallet medarbeidere bør være tilpasset virksomhetens kompleksitet og omfang. Ressursene bør være tilstrekkelige til å dekke inn midlertidig fravær av nøkkelpersonell.
- Ved utkontraktering av den operative kapitalforvaltningen bør oppdragsgiver til enhver tid ha kompetanse og ressurser til å overvåke og kontrollere risikoer knyttet til den utkontrakterte virksomheten.
- Styrkeforholdet mellom enheter/personell med resultatansvar og enheter/personell med kontrollansvar bør være slik at kontrollenhetene kan gjennomføre en effektiv og god løpende kontroll av virksomheten. Personell med kontrollansvar bør ha god forståelse av aktuelle risikoer.
- Kontrollfunksjoners ressurser og kompetanse innen kapitalforvaltningsområdet bør være tilpasset kompleksiteten og omfanget av virksomheten.

Basert på ovenstående kartlegging og evaluering rangeres pensjonskassen i én av kategoriene i tabellen nedenfor.

God kontroll	Tilfredsstillende	Mindre tilfredsstillende	Ikke tilfredsstillende
Organisasjonens kompetanse er god i forhold til kompleksiteten og omfanget av virksomheten.	Organisasjonens kompetanse er tilfredsstillende i forhold til kompleksiteten og omfanget av virksomheten.	Organisasjonens kompetanse er mindre tilfredsstillende i forhold til kompleksiteten og omfanget av virksomheten.	Organisasjonens kompetanse er ikke tilfredsstillende i forhold til kompleksiteten og omfanget av virksomheten.
Antallet medarbeidere og fordelingen av disse er god i forhold til kompleksiteten og omfanget av virksomheten.	Antallet medarbeidere og fordelingen av disse er tilfredsstillende i forhold til kompleksiteten og omfanget av virksomheten.	Antallet medarbeidere og fordelingen av disse er mindre tilfredsstillende i forhold til kompleksiteten og omfanget av virksomheten.	Antallet medarbeidere og fordelingen av disse er ikke tilfredsstillende i forhold til kompleksiteten og omfanget av virksomheten.
Kontrollfunksjoners ressurser og kompetanse er god i forhold til kompleksiteten og omfanget av virksomheten.	Kontrollfunksjoners ressurser og kompetanse er tilfredsstillende i forhold til kompleksiteten og omfanget av virksomheten.	Kontrollfunksjoners ressurser og kompetanse er mindre tilfredsstillende i forhold til kompleksiteten og omfanget av virksomheten.	Kontrollfunksjoners ressurser og kompetanse er ikke tilfredsstillende i forhold til kompleksiteten og omfanget av virksomheten.

3. Måling av risiko

3.1 Administrasjon og verdivurdering av markedsposisjoner

Formålet med dette avsnittet er å vurdere pensjonskassens systemer, prosedyrer og rutiner for administrasjon av markedsposisjoner, beregning av markedsverdier (verdivurdering) og beregning av ordinære eksponeringsindikatorer / risikomål. Nedenfor følger aktuelle momenter:

Administrasjon av markedsposisjoner (porteføljesystemet)

- Porteføljesystemet bør inkludere alle posisjoner. Porteføljesystemet bør løpende og minst daglig oppdateres med nye forretninger.
- Dersom det benyttes ulike systemer for ulike delporteføljer/instrumenter, bør det foreligge rutiner for hvordan dataene skal integreres.
- Porteføljesystemet bør løpende oppdateres med nye markedspriser. Markedsprisene må hentes fra anerkjente kilder.
- Beregning av markedsverdier (verdivurdering) og eksponeringsindikatorer bør være basert på anerkjente modeller og prinsipper. Risikoeksponering bør måles på en konsistent og enhetlig måte. Modeller, parametere og forutsetninger bør være godt dokumentert. Sentrale forutsetninger bør være kjent og forstått av styret og ledelsen og bør revurderes minst årlig.
- Manuelle rutiner knyttet til registrering og verdivurdering mv. bør være redusert til et minimum. Eventuelle manuelle endringer av systemdata bør dokumenteres.
- Det bør foreligge rutiner for kvalitetssikring av data og systemer.

Nærmere om retningslinjer og prosedyrer for verdivurdering

- Pensjonskassens retningslinjer og prosedyrer for verdivurdering av markedsposisjoner bør minst dekke:
 - metodikk og kriterier som skal benyttes for vurdering av aktive og ikke-aktive markeder
 - krav til dokumentasjon av verdivurderingsprosessen, metodikk, data, parametere og forutsetninger
 - prosess for jevnlig uavhengig gjennomgang og verifikasjon
- Pensjonskassens prosedyrer for kontroll av datakvaliteten bør inkludere:
 - fullstendigheten av dataene
 - dataenes egnethet, både fra interne og eksterne kilder
 - jevnlig uavhengig gjennomgang og verifikasjon

Basert på ovenstående kartlegging og evaluering rangeres pensjonskassen i én av kategoriene i tabellen nedenfor.

God kontroll	Tilfredsstillende	Mindre tilfredsstillende	Ikke tilfredsstillende
Gode systemer, prosedyrer og rutiner for administrering av posisjoner.	Tilfredsstillende systemer, prosedyrer og rutiner for administrering av posisjoner.	Mindre tilfredsstillende systemer, prosedyrer og rutiner for administrering av posisjoner.	Ikke tilfredsstillende systemer, prosedyrer og rutiner for administrering av posisjoner.
Gode systemer, prosedyrer og rutiner for beregning av markedsverdier.	Tilfredsstillende systemer, prosedyrer og rutiner for beregning av markedsverdier.	Mindre tilfredsstillende systemer, prosedyrer og rutiner for beregning av markedsverdier.	Ikke tilfredsstillende systemer, prosedyrer og rutiner for beregning av markedsverdier.

3.2 Statistiske risikomodeller

Formålet med dette avsnittet er å vurdere pensjonskassens bruk av statistiske modeller for beregning av markeds- og kredittrikonivå for interne formål. Nedenfor følger aktuelle momenter:

Modellene

- Modellene bør fange opp et tilstrekkelig antall risikofaktorer: Modellporteføljen (risikofaktorene) bør gi en god representasjon av den faktiske porteføljen.
 - Det bør som et minimum være risikofaktorer innenfor hver av risikokategoriene som modellen dekker, dvs. aksjer, renter, valuta, eiendom, etc. I tillegg bør det være et tilstrekkelig og representativt antall risikofaktorer innenfor hver kategori, for eksempel punkter på rentekurven, aksjeindekser, valutakurser, etc.
- Det må være tilstrekkelig kvalitet på dataseriene (markeds- og posisjonsdata) som inngår i beregningene og på prosedyrene for oppdateringen av disse.
- Modellenes beregning av risikoreduserende effekter (graden av samvariasjon mellom ulike elementer i og mellom porteføljer) bør ved usikkerhet være konservativt anslått.

Integrasjon og validering

- Modellene bør være en integrert del av pensjonskassens system for risikostyring.
- Styret og ledelsen bør ha et aktivt forhold til risikostyringsprosessen. Styret og ledelsen bør være kjent med sentrale parametere og forutsetninger i modellen, og slike forutsetninger bør revurderes minst årlig.
- Pensjonskassen bør ha etablert rutiner for kontroll og oppfølging av modellens gyldighet gjennom validering. Valideringen, så vel som selve modellen, bør være godt dokumentert.

Basert på ovenstående kartlegging og evaluering rangeres pensjonskassen i én av kategoriene i tabellen nedenfor.

God kontroll	Tilfredsstillende	Mindre tilfredsstillende	Ikke tilfredsstillende
Gode modeller for kvantifisering av risiko, sett i forhold til pensjonskassens portefølje og ambisjonsnivå.	Tilfredsstillende risikomodeller sett i forhold til pensjonskassens portefølje og ambisjonsnivå.	Mindre tilfredsstillende risikomodeller sett i forhold til pensjonskassens portefølje og ambisjonsnivå.	Ikke tilfredsstillende risikomodeller sett i forhold til pensjonskassens portefølje og ambisjonsnivå.
Pensjonskassens risikomodeller er godt integrert i den løpende styringen av risiko og er godt forankret i organisasjonen.	Pensjonskassens risikomodeller er godt integrert i den løpende styringen av risiko og er godt forankret i organisasjonen.	Pensjonskassens risikomodeller er kun i liten grad integrert i den løpende styringen av risiko.	Pensjonskassens risikomodeller er ikke integrert i den løpende styringen av risiko.
Rutinene for validering er gode.	Rutinene for validering er tilfredsstillende.	Rutinene for validering er mindre tilfredsstillende.	Rutinene for validering er ikke tilfredsstillende.

3.3 Stresstester og scenarioanalyser

Formålet med dette avsnittet er å vurdere pensjonskassens bruk av stresstester og scenarioanalyser for vurdering av markeds- og kredittrikonivå. Nedenfor følger aktuelle momenter:

- Pensjonskassen bør utarbeide stresstester og scenarioanalyser for alle vesentlige risikoer pensjonskassen er eksponert mot.
- Pensjonskassen bør jevnlig, og minst ved utgangen av hvert kvartal, måle sin sårbarhet overfor uvanlige markedsforhold, herunder situasjoner hvor sentrale forutsetninger i den løpende risikomålingen bryter sammen.
- Pensjonskassen bør utarbeide "worst case" scenarioer i tillegg til mer sannsynlige scenarioer.

- Pensjonskassen bør regelmessig revidere utformingen av stresstestene og scenarioanalysene og forutsetningene som er lagt til grunn.

Basert på ovenstående kartlegging og evaluering rangeres pensjonskassen i én av kategoriene i tabellen nedenfor.

God kontroll	Tilfredsstillende	Mindre tilfredsstillende	Ikke tilfredsstillende
Gode stresstester og scenarioanalyser.	Tilfredsstillende stress-tester og scenarioanalyser.	Mindre tilfredsstillende stress-tester og scenarioanalyser.	Ikke tilfredsstillende stress-tester og scenarioanalyser.
Gode prosedyrer for revisjon.	Tilfredsstillende prosedyrer for revisjon.	Mindre tilfredsstillende prosedyrer for revisjon.	Ikke tilfredsstillende prosedyrer for revisjon.

4. Overvåking og rapportering

4.1 Rutiner for overvåking

Formålet med dette avsnittet er å vurdere pensjonskassens rutiner for overvåking av risiko, resultater og etterlevelse av interne og eksterne retningslinjer. Nedenfor følger aktuelle momenter:

Overvåking av risiko

- Overvåking av risikonivå bør skje løpende både på konsolidert basis og for delporteføljer.
- Det bør være etablert prosedyrer som sikrer at det er konsistens mellom styrets risikoappetitt/risikotoleranse og det etablerte rammenivået, herunder sikrer at det er en forsvarlig sammenheng mellom egenskapene til forsikringsforpliktelsene og tilhørende eiendeler gitt nivået på pensjonskassens bufferkapital.
- Styret og ledelsen bør jevnlig vurdere utfallet av gjennomførte stresstester og scenarioanalyser opp mot bufferkapitalen og nivået på etablerte rammer.
- Ved overskridelse av visse forhåndsbestemte risikonivåer bør umiddelbart styret og ledelsen vurdere den oppståtte situasjonen. Det bør være etablert handlingsregler for risiko-reducerende tiltak eller tiltak for å styrke bufferkapitalen ved overskridelse av slike risikonivåer.

Overvåking av resultater

- Overvåking av resultater bør skje løpende både på konsolidert basis og for delporteføljer. Pensjonskassen bør måle risikojustert avkastning.
- Metodikk for måling av avkastning bør være godt dokumentert og følge etablert beste praksis.
- Det bør foreligge prosedyrer for tiltak dersom enkeltmandater over tid viser svake resultater.

Overvåking av etterlevelse av interne og eksterne retningslinjer

- Det bør foreligge rutiner for overvåking av etterlevelse av interne retningslinjer og rutiner, herunder rutiner for overvåking av eksterne forvaltere. Gjentatte brudd på rammer mv. indikerer at rutinene ikke er tilfredsstillende.
- Det bør foreligge rutiner for overvåking av etterlevelse av lovkrav. Gjentatte overtredelser av kravene indikerer at rutinene ikke er tilfredsstillende.
- Brudd på interne retningslinjer og rutiner bør rapporteres til den instans hvor de er vedtatt. Alvorlige brudd bør rapporteres umiddelbart. Brudd på lovkrav bør rapporteres til styret. Det bør foreligge prosedyrer for oppfølging av slike brudd.

Basert på ovenstående kartlegging og evaluering rangeres pensjonskassen i én av kategoriene i tabellen nedenfor.

God kontroll	Tilfredsstillende	Mindre tilfredsstillende	Ikke tilfredsstillende
Etablerte rutiner for overvåking av risiko er gode.	Etablerte rutiner for overvåking av risiko er tilfredsstillende.	Etablerte rutiner for overvåking av risiko er mindre tilfredsstillende.	Etablerte rutiner for overvåking av risiko er ikke tilfredsstillende.
Etablerte rutiner for overvåking av resultater er gode.	Etablerte rutiner for overvåking av resultater er tilfredsstillende.	Etablerte rutiner for overvåking av resultater er mindre tilfredsstillende.	Etablerte rutiner for overvåking av resultater er ikke tilfredsstillende.
Etablerte rutiner for overvåking av etterlevelsen av interne og eksterne retningslinjer mv er gode.	Etablerte rutiner for overvåking av etterlevelsen av interne og eksterne retningslinjer mv er tilfredsstillende.	Etablerte rutiner for overvåking av etterlevelsen av interne og eksterne retningslinjer mv er mindre tilfredsstillende.	Etablerte rutiner for overvåking av etterlevelsen av interne og eksterne retningslinjer mv er ikke tilfredsstillende.
Det er etablert gode prosedyrer for håndtering	Det er etablert tilfredsstillende prosedyrer for	Det er etablert mindre tilfredsstillende prosedyrer	Det er ikke etablert tilfredsstillende prosedyrer for

av brudd på retningslinjer mv.	håndtering av brudd på retningslinjer mv.	for håndtering av brudd på retningslinjer mv.	håndtering av brudd på retningslinjer mv.
--------------------------------	---	---	---

4.2 Styre- og ledelsesrapportering

Formålet med dette avsnittet er å vurdere rapporteringen til styret og ledelsen på kapitalforvaltningsområdet og rutinene for kvalitetssikring av rapporteringen. Nedenfor følger aktuelle momenter:

Innhold

- Rapporteringen til styret og ledelsen bør gi et helhetlig bilde av pensjonskassens markeds- og kredittrisiko.
- I rapporteringen til styret og ledelsen bør de målevariable som er definert i strategi, rammedokumenter og overordnede retningslinjer, inngå. Eksempler er:
 - Faktisk risikoeksponering i forhold til etablerte rammenivåer. Maksimal rammeutnyttelse mellom rapporteringstidspunktene bør fremgå.
 - Faktiske resultater i forhold til måltall
- Styret og ledelsen bør jevnlig motta rapporter som viser resultatene av stresstester og scenarioanalyser og andre sentrale analyser av risikonivået. Sentrale forutsetninger for beregningene bør klart fremgå slik at styret og ledelsen kan evaluere gyldigheten og implikasjonene av de ulike scenarioene.
- Styret og ledelsen bør jevnlig motta rapporter som viser pensjonskassens etterlevelse av retningslinjer og rutiner på kapitalforvaltningsområdet.
- Styret og ledelsen bør jevnlig motta rapporter fra uavhengige kontrollfunksjoner som viser eventuelle evalueringer av systemet for styring og kontroll av kapitalforvaltningsområdet.

Frekvens

- Det bør rapporteres jevnlig til styret og ledelsen. Rapporteringsfrekvensen må tilpasses kompleksiteten og omfanget av virksomheten.

Kvalitetssikring

- Pensjonskassen bør etablere rutiner for kvalitetssikring av rapporteringsdataene og systemene for rapportering. Det bør foretas rimelighetskontroller og stikkprøver av dataene. Rapportenes form, innhold og frekvens bør vurderes jevnlig.

Basert på ovenstående kartlegging og evaluering rangeres pensjonskassen i én av kategoriene i tabellen nedenfor.

God kontroll	Tilfredsstillende	Mindre tilfredsstillende	Ikke tilfredsstillende
Gode rapporter til styret og ledelsen.	Tilfredsstillende rapporter til styret og ledelsen.	Mindre tilfredsstillende rapporter til styret og ledelsen.	Ikke tilfredsstillende rapporter til styret og ledelsen.
God frekvens på rapporteringen til styret og ledelsen.	Tilfredsstillende frekvens på rapporteringen til styret og ledelsen.	Mindre tilfredsstillende frekvens på rapporteringen til styret og ledelsen.	Ikke tilfredsstillende frekvens på rapporteringen til styret og ledelsen.
Gode rutiner for kvalitetssikring.	Tilfredsstillende rutiner for kvalitetssikring.	Mindre tilfredsstillende rutiner for kvalitetssikring.	Ikke tilfredsstillende rutiner for kvalitetssikring.

4.3 Ekstern rapportering

Formålet med dette avsnittet er å vurdere pensjonskassens rapportering til myndighetene knyttet til kapitalforvaltningsområdet og rutinene for kvalitetssikring av rapporteringen. Nedenfor følger aktuelle momenter:

- Pensjonskassen bør etablere rutiner for kvalitetssikring av dataene som rapporteres til myndighetene. Dårlig kvalitet på rapporteringsdataene indikerer at rutinene ikke er tilfredsstillende.
 - Et eksempel på en slik rutine kan være at enheter/personell som har det løpende fagansvaret for kapitalforvaltningsområdet skal gjennomgå rapportene før de oversendes myndighetene.

Basert på ovenstående kartlegging og evaluering rangeres institusjonen i én av kategoriene i tabellen nedenfor.

God kontroll	Tilfredsstillende	Mindre tilfredsstillende	Ikke tilfredsstillende
Gode rutiner for kvalitets-sikring.	Tilfredsstillende rutiner for kvalitetssikring.	Mindre tilfredsstillende rutiner for kvalitetssikring.	Ikke tilfredsstillende rutiner for kvalitetssikring.

5. Uavhengig kontroll

Formålet med dette kapittelet er å vurdere uavhengige kontrollfunksjoner. Med uavhengige kontrollfunksjoner menes her særlig intern og ekstern revisor. Kun forhold som gjelder kapitalforvaltningsområdet skal vurderes. Nedenfor følger aktuelle momenter:

Uavhengige evalueringer/kontroller

- Pensjonskassens system for styring og kontroll av kapitalforvaltningsområdet bør jevnlig evalueres av uavhengig kontrollfunksjoner.
- Slike evalueringer bør over tid blant annet dekke:
 - Vurderinger av om systemet for styring og kontroll av markeds- og kredittrisiko er tilpasset virksomhetens kompleksitet og risikonivå
 - Vurderinger av om pensjonskassen har etablert tilstrekkelig uavhengighet og arbeidsdeling mellom enheter/personell med resultatansvar og enheter/personell med kontrollansvar
 - Vurderinger av om interne retningslinjer og rutiner for styring og kontroll av markeds- og kredittrisiko, er godt dokumentert
 - Kontroll av om interne retningslinjer og rutiner for styring og kontroll av markeds- og kredittrisiko, etterleves. Kontroll av etterlevelse av lovkrav.
 - Vurderinger av om eventuelle modeller og forutsetninger som ligger til grunn for verdivurdering og måling av markeds- og kredittrisiko er godt dokumentert, at kvalitetssikringen av modeller og underliggende data er tilfredsstillende og at aggregeringen av risiko er hensiktsmessig
 - Vurderinger av styret og ledelsens deltagelse i risikostyringsprosessen
 - Vurderinger av om det er tilstrekkelig kompetanse og ressurser knyttet til kapitalforvaltningsområdet i pensjonskassen

Oppfølging av uavhengige evalueringer/kontroller

- Rapporter fra uavhengige kontrollfunksjoner bør behandles av styret.
- Det bør foreligge prosedyrer for hvordan påpekninger fra uavhengige kontrollfunksjoner skal behandles og følges opp.

Basert på ovenstående kartlegging og evaluering rangeres pensjonskassen i én av kategoriene i tabellen nedenfor.

God kontroll	Tilfredsstillende	Mindre tilfredsstillende	Ikke tilfredsstillende
Uavhengige kontrollfunksjoners evalueringer/kontroller er gode.	Uavhengige kontrollfunksjoners evalueringer/kontroller er tilfredsstillende.	Uavhengige kontrollfunksjoners evalueringer/kontroller er mindre tilfredsstillende.	Uavhengige kontrollfunksjoners evalueringer/kontroller er ikke tilfredsstillende.
Oppfølgingen av uavhengige evalueringer/kontroller er god.	Oppfølgingen av uavhengige evalueringer/kontroller er tilfredsstillende.	Oppfølgingen av uavhengige evalueringer/kontroller er mindre tilfredsstillende.	Oppfølgingen av uavhengige evalueringer/kontroller er ikke tilfredsstillende.

VEDLEGG Mal for varsel om stedlig tilsyn

I STYRING OG KONTROLL

1 STRATEGI OG OVERORDNEDE RETNINGSLINJER

1.1 Strategi

- 1.1.1 Pensjonskassens overordnede strategidokument.
- 1.1.2 Strategi for kapitalforvaltningen. Eventuelle strategidokumenter for relevante datterforetak.
- 1.1.3 Dokumentasjon som viser pensjonskassens planprosess, herunder prosedyrer for revisjon av strategien for kapitalforvaltningen.

1.2 Risikorammer

- 1.2.1 Dokumentasjon som viser rammestruktur og rammenivå for pensjonskassens konsoliderte virksomhet innen kapitalforvaltningsområdet.
- 1.2.2 Dokumentasjon som viser delegering av rammer og fullmakter til ulike nivåer i organisasjonen, herunder investeringsmandater.

1.3 Sentrale retningslinjer

- 1.3.1 Prosedyrer for godkjenning av nye investeringsaktiviteter og viktige sikringsstrategier. Dokumentasjon av nye investeringsaktiviteter og sikringsstrategier introdusert de seneste to årene. Prosedyrer for valg av eksterne forvaltere.
- 1.3.2 Forvaltningsavtaler inngått med konserninterne og konserneksterne forvaltere med eventuelle vedlegg (dersom vedleggene ikke er vedlagt under punkt 1.2.2).
- 1.3.3 Eventuelle øvrige sentrale retningslinjer for kapitalforvaltningsområdet.
- 1.3.4 Dokumentasjon som viser pensjonskassens system for styring og kontroll av likviditetsrisiko.

2 ORGANISERING OG ANSVARFORHOLD MV.

2.1 Organisering og ansvarsforhold

- 2.1.1 Organisasjonskart som viser pensjonskassens juridiske struktur og funksjonelle organisering.
- 2.1.2 Oversikt over styrende og besluttsende organer. Oversikt over enheter/personell som inngår i pensjonskassens system for styring og kontroll av kapitalforvaltningsområdet. Dokumentasjon som viser enhetenes/personenes ansvarsområder og rapporteringslinjer. Kopi av styrereferatene for de siste to årene.
- 2.1.3 Nærmere beskrivelse av den eller de enhetene som er ansvarlig for å utarbeide rapporter til styret og ledelsen vedrørende risikonivå og resultater.
- 2.1.4 Dokumentasjon som viser rapporteringslinjer for, og arbeidsdelingen mellom, personer/enheter med resultatansvar og personer/enheter med kontrollfunksjoner.

2.2 Ressurser og kompetanse

- 2.2.1 Dokumentasjon som viser eventuelle formelle krav til kompetanse for medarbeidere på ulike nivåer og i ulike funksjoner innen kapitalforvaltningsområdet.
- 2.2.2 Dokumentasjon som viser internrevisjonens ressurser og kompetanse innen kapitalforvaltningsområdet.

3 MÅLING AV RISIKO

3.1 Administrasjon og verdivurdering av markedsposisjoner

- 3.1.1 Dokumentasjon som beskriver pensjonskassens porteføljesystem(er).
- 3.1.2 Rutiner for oppdatering og kontroll av posisjons- og markedsdata.
- 3.1.3 Eventuelle rutiner for integrering av data fra ulike systemer. Redegjørelse for eventuelle avstemningsproblemer.
- 3.1.4 Retningslinjer og prosedyrer for verdivurdering.

3.2 Statistiske risikomodeller

- 3.2.1 Dokumentasjon som beskriver eventuelle statistiske modeller som benyttes for å måle pensjonskassens markeds- og kredittrikonivå, herunder hvilke risikokategorier modellen(e) omfatter og dens viktigste parametere.
- 3.2.2 Dokumentasjon som viser hvordan modellene er integrert i pensjonskassens samlede system for styring og kontroll av risiko.

3.3 Stresstester og scenarioanalyser

- 3.3.1 Dokumentasjon som viser pensjonskassens systemer og prosedyrer for stresstester og scenarioanalyser. Eksempler på gjennomførte analyser.
- 3.3.2 Dokumentasjon som viser hovedtrekkene i de scenariene som benyttes.
- 3.3.3 Dokumentasjon som viser hvordan systemet for stresstester og scenarioanalyser integreres i pensjonskassens samlede system for styring og kontroll av risiko.

4 OVERVÅKNING OG RAPPORTERING

4.1 Rutiner for overvåkning

- 4.1.1 Rutiner for overvåking av risiko på konsolidert basis og for delporteføljer. Siste års referater fra risikostyringskomité eller lignende styrende organer.
- 4.1.2 Prosedyrer som sikrer at det er konsistens mellom styrets risikoappetitt/risikotoleranse og det etablerte rammenivået. Prosedyrer som sikrer at det er en forsvarlig sammenheng mellom egenskapene til forsikringsforpliktelsene og tilhørende eiendeler.
- 4.1.3 Dokumentasjon som viser eventuelle handlingsregler for risikoreduserende tiltak eller tiltak for å styrke bufferkapitalen ved overskridelse av definerte risikonivåer.
- 4.1.4 Rutiner for overvåking av resultater på konsolidert basis og for delporteføljer. Prosedyrer for tiltak dersom enkeltmandater over tid viser svake resultater.
- 4.1.5 Rutiner for overvåking/kontroll av etterlevelse av interne retningslinjer og rutiner, herunder oppfølging av eksterne forvaltere. Rutiner for overvåking av lovkrav.
- 4.1.6 Prosedyrer for rapportering og oppfølging av brudd på retningslinjer og rutiner.
- 4.1.7 Oversikt over eventuelle brudd på retningslinjer og rutiner innen kapitalforvaltningsområdet i de siste to årene.

4.2 Styre- og ledelsesrapportering

- 4.2.1 Oversikt over alle faste rapporter til styret og ledelsen som berører risikonivået og økonomiske resultater knyttet til kapitalforvaltningen, med angivelse av rapporteringsfrekvens. Siste versjon av hver rapport.
- 4.2.2 Oversikt over andre faste rapporter som produseres/mottas i den løpende risiko- og resultatoppfølgingen med angivelse av innhold, frekvens og mottakere.
- 4.2.3 Rutiner for kvalitetssikring av rapporteringsdata og systemene for rapportering.

4.2.4 Siste vurdering av gjennomføringen av internkontrollen som vedrører kapitalforvaltningsområdet, jf. forskrift om risikostyring og internkontroll § 7 annet ledd og § 8 første ledd..

4.2.5 Siste vurdering av selskapets vesentlige risikoer og de interne kontrolltiltak som sikrer mot disse som vedrører kapitalforvaltningsområdet, jf. forskrift om risikostyring og internkontroll § 6 annet ledd og § 8 første ledd..

4.3 Ekstern rapportering

4.3.1 Rutiner for kvalitetssikring av rapporteringen til myndighetene på kapitalforvaltningsområdet.

5. UAVHENGIG KONTROLL

5.1 Dokumentasjon som viser intern revisors ressurser og planer for kapitalforvaltningsområdet.

5.2 Rapporter fra intern revisor, som berører kapitalforvaltningsområdet, de seneste to årene, samt pensjonskassens svar på disse.

5.3 Rapporter/brev fra ekstern revisor, som berører kapitalforvaltningsområdet, de seneste to årene, samt pensjonskassens svar på disse. Eventuelle rapporter fra andre uavhengige kontrollfunksjoner i samme periode.

5.4 Prosedyrer for oppfølging av påpekninger fra uavhengige kontrollfunksjoner.

II RISIKOEKSPONERING

1. Sentrale analyser av pensjonskassens eksponering mot ulike risikoer knyttet til kapitalforvaltningen.

2. Oversikt over pensjonskassens enkeltplasseringer per dd.mm.åå. (Alle aktivklasser. Alle typer finansielle instrumenter.)³

³ Dersom datamengden vurderes som uforholdsmessig stor ber vi om at omfanget begrenses ved at kun enkeltplasseringer over et nivå som institusjonen mener er hensiktsmessig, oversendes.

